

Rudolf Kögler – autor první naučné stezky v Českých zemích

Jakub Šafránek

Region Šluknovského výběžku se dnes může zdát jako bohem zapomenutá část České republiky, místo, kde lišky dávají dobrou noc. Ne vždy tomu tak ale bylo. I tento region má své zajímavosti, své významné osobnosti a národní buditele. Jedním z nich byl i amatérský geolog, astronom a přírodovědec, Rudolf Kögler – autor první naučné stezky v naší přírodě.

Rudolf Kögler u stromu s páskou jako průvodce naučnou stezkou. Archiv rodiny Schnittrerů

Přírodopyt jako životní vášně

Rudolf Kögler se narodil 12. března roku 1899 v Krásné Lípě, do rodiny dělníka v textilním průmyslu. Mladý Rudolf byl velice nadané dítě, ale chudá rodina se třemi dětmi si nemohla dovolit poslat syna na gymnázium, kde by mohl plně rozvinout své nadání k vědě. Nakonec Rudolf Kögler absolvoval Státní průmyslovou školu pletářskou v Krásné Lípě a začal pracovat, stejně jako jeho rodiče, v textilním průmyslu. Ve věku 16 let získal práci v textilní továrně podnikatele Philippa Michela v Zahradách u Krásné Lípy, kde byl pletářem. Později se stal i textilním návrhářem, mistrem ve výrobě nebo technickým úředníkem.

V roce 1923 se Rudolf Kögler oženil a v roce 1930 se manželé nastěhovali do domu rodičů manželky v Zahradách u Krásné Lípy. Světovou válku přečkal Rudolf Kögler zaměstnán svými největšími koníčky – geologií, astronomií a přírodopyskem. Poválečný odsun německého obyvatelstva ze Šluknovského výběžku se rodině Rudolfa Köglera vyhnul, a to zejména díky protinacistickým postojům, které zastávali, ale také díky Rudolfově tvrdohlavosti při vyjednávání s místními úřady. I přes nepříznivou poválečnou situaci, kdy díky odsunu přišel o mnoho přátel a kolegů, se Rudolf Kögler snažil o další přírodovědné bádání. Život ale píše vlastní příběhy, a to i v tomto případě. Rudolf Kögler tragicky umírá na následky pochybení lékařského personálu v nemocnici v Rumburku 19. dubna roku 1949.

Vědcem osudu navdory

Rudolf Kögler byl velice nadaným člověkem a zdatným přírodovědcem. I přes to, že mu nebylo umožněno přírodní vědy vystudovat a nemohl se přírodou zabývat profesionálně, zanechal výrazný odkaz a byl uznávaným amatérským přírodovědcem. V období mezi lety 1926 a 1938 se Rudolf Kögler věnoval studiu zaměřenému na astronomická a geologická témata. Od roku 1926 spolupracoval se Švýcarskou federální observatoří v Curychu a poskytoval instituci svá pozorování. Velice oceňovaný je Köglerův náčrt polární záře z 25. ledna 1938, za což byl oceněn Královskou observatoří v Greenwich, a v souvislosti s touto polární září se o něm zmiňuje i encyklopedie Josepha Johanna von Littrowa „Die Wunder des Himmels“ v edici z roku 1939.

Stvoření jedinečné geologické mapy

Bezprostředně poté, co se přestěhoval do obce Zahrady v roce 1930, začal Kögler pracovat na své unikátní plastické geologické mapě, sestavené z hornin příslušejících k jednotlivým lokalitám. Rudolf Kögler si tyto horniny navozil na svém bicyklu v ruksaku z mapovaných lokalit. Na 50 metrech čtverečních interpretuje skutečnou oblast 29 kilometrů čtverečních, která se

Dobový snímek geologické mapy v Zahradách z roku 1941. Archiv rodiny Schnittrerů

Ukazatel Köglerovy naučné stezky u dnes již zaniklého mlýna v Kyjově. Archiv rodiny Schnittrerů

rozprostírá od Doubice až po Nové Křečany. Najdeme zde, mimo jiné, vzorky čediče z Vlčí hory nebo vzorky brtnické a lužické žuly. Veřejnosti byla tato geologická mapa zpřístupněna v roce 1937 a v roce 1983 byla vyhlášena technickou památkou.

První naučná stezka v Českých zemích

Asi nejvýznamnějším Köglerovým počinem na poli popularizace přírodních věd bylo vytvoření vůbec první naučné stezky v Českých zemích. Trasa stezky

měřila přibližně 12 kilometrů a sledovala významnou geologickou poruchu oddělující žuly od pískovců, tzv. Lužickou poruchu. Naučná stezka začínala na Vápence u obce Doubice, pokračovala Kyjovským údolím a dovedla návštěvníky až na Vlčí horu. Trasa byla osazena až sedmi desítkami dřevěných tabulí, které vytvořil sám Rudolf Kögler. Tyto cedule seznamovaly návštěvníky s geologickými, botanickými, zoologickými a vlastivědnými informacemi, ale i s místními kuriozitami. Informační tabule byly unikátní a na svou dobu velmi nadčasové. Zajímavostí je, že byly cedule

na zimu odstraněny a osazovány byly zase až na jaře. Na vzniku stezky se podílel i Horský spolek pro nej-severnější Čechy, Alpský spolek Žitava – Varnsdorf, ale i dobrovolní dárci a některé obce ze Šluknovské-ho výběžku a obce Cvikov nebo Horní Světlá. Rudolf Kögler osobně provázel návštěvníky na naučné stez-ce až do roku 1945. Poválečná léta však nebyla dal-ší existenci naučné stezky příliš nakloněna, a i když Kögler usilovně překládal původně německé tabule do češtiny, upadla tato jedinečná stezka na dlouhá desetiletí do zapomnění.

Krátce po vzniku Národního parku České Švýcarsko v roce 2003 začaly práce na obnovení Köglerovy naučné stezky a pro veřejnost byla zpřístupněna v roce 2006. V dnešní době má naučná stezka skoro 23 ki-lometrů a je na ní 39 zastavení. Stejně jako původní stezka, i dnes je návštěvník informován o přírodověd-ných i lokálních zajímavostech Krásnolipska. Stezka začíná v Krásné Lípě na náměstí, odkud vede přes Kamennou horku k přírodní rezervaci Vápenka u Dou-bice. Z tohoto místa stezka pokračuje pouze s malý-mi odchylkami podél původní Köglerovy trasy až na Vlčí horu k rozhledně. Další kroky zavedou návštěvníky do Zahrad u Krásné Lípy, kde je možno u domu č. p. 30, kam se Kögler svou ženou přestěhoval v roce 1930, na-vštívit jeho plastickou geologickou mapu. Dále pak stezka pokračuje přes osadu Sněžná a hrádek Krásný buk, až přichází zpět do Krásné Lípy. Ujit celou trasu Köglerovy naučné stezky v jednom dni je spíše pro zdatnější turisty. Jsou zde však i kratší varianty pro ty méně zdatné nebo pro rodiny s dětmi. Stezka má několik výchozích míst,

Rudolf Kögler při osazování tabule naučné stezky. Archiv rodiny Schnittrerů

Zastavení naučné stezky s Vlčí horou v pozadí. Archiv rodiny Schnittrerů

Köglerova naučná stezka Krásnolipskem v dnešní podobě. Foto Zdeněk Patzelt

v Krásné Lípě, na Vápence, v Kyjově a na Vlčí hoře a je možno trasu vykonat v několika etapách.

Nesmazatelný odkaz Rudolfa Köglera

Rudolf Kögler byl nadaným přírodovědcem a člověkem se značným rozhledem, který však neměl příliš štěstí. Jeho rodina se potýkala s nedostatkem prostředků, aby synovi umožnila studovat milovanou vědu, žil a tvořil v komplikovaném období kolem druhé světové války, tragicky zemřel v relativně mladém

věku padesáti let, ale přes všechny tyto nesnáze se stal amatérským vědcem na vysoké úrovni, který byl uznáván nejproslulejšími vědeckými institucemi své doby. Rudolf Kögler po sobě zanechal významný odkaz, jeho črta polární záře se prodávala na pohlednicích ještě dlouho po jeho smrti, jeho geologická zahrada je stále k vidění a zvědavý turista může i dnes, po takřka osmdesáti letech od jejího vzniku, kráčet po jeho naučné stezce. Přijměte prosím i vy pozvání na procházku Köglerovou naučnou stezkou Krásnolipskem, a uctěme tak jeho památku.

Rozhovor s ministrem životního prostředí Richardem Brabcem

Zdeněk Patzelt

Stal jste se ministrem životního prostředí v dalším funkčním období po sobě. Nejspíše jste měl i „lukrativnější“ vládní nabídky. Čím to, že vás ještě vedení resortu neomrzelo?

To je přece úplně jasné. Mám tu svůj tým, spoustu šikovných lidí, které baví, co dělají. A práci, která má smysl. A co víc si člověk v zaměstnání může přát, ne?

Ochrana životního prostředí je nejčastěji zajišťována nepopulárními zákazy a regulacemi. Lze ji řešit i jinak, aby ji veřejnost, nebo třeba šéfové ostatních resortů sami považovali za samozřejmou a promítli ji do svého jednání?

Obecně ochrana životního prostředí má velkou spojitost s kulturními vzorci, s úrovní obecné morálky, s tím, že se něco prostě nedělá. Třeba PET lahve se nevyhazují do lesa, ale do kontejneru. V České republice je ale zvláštní situace v tom, že lidé sice mají rádi přírodu a chtějí chránit životní prostředí, ale jsou skeptičtí v tom, že jejich vlastní snaha

něčemu pomůže. To potvrdil výzkum Masarykovy univerzity na téma Vztah české veřejnosti k přírodě a životnímu prostředí. Z něj paradoxně vychází, že lidé si vlastně přejí, aby to byl právě stát, který bude přímo zakazovat nebo pokutovat ty, kteří životní prostředí znečišťují, bude tím polobohem bdícím nad čistou přírodou. To samozřejmě ani nechceme, ani nemůžeme.

Jsou oblasti, kde se bez striktních zákazů zřejmě neobejdeme. Jako příklad lze uvést kontrolu kotlů v domácnostech, kde se zkrátka tak dlouho páčil odpad v kamnech bez možnosti reálného postihu, až to došlo do stavu, kdy bylo nutno v krajním případě možnost kontroly domácnosti legislativně vynutit. A funguje to! Dalším příkladem může být i aktuální případ ochrany vzácných šelem, kdy jsem musel zakázat vývoz tygrů do třetích zemí, protože – ač tu máme zákony – jsou tu skupiny, které je nedodržují. A opět bylo nutné přistoupit k nějakému razantnějšímu řešení. V jiných oblastech se ale snažíme spíše inspirovat než zakazovat. To se týká třeba dobrovolných dohod při omezování odpadů nebo obecně u péče o veřejný prostor, dotlačně motivujeme hospodaření s dešťovou vodou v domácnostech. Zkrátka snažíme se jít cestou osvěty a teprve tam, kde to už nejde, přichází regulace.

No, a co se týče ostatních resortů, tam by neměl být zásadní rozpor. Máme celkem jasně dané vládní strategie, mj. třeba Strategický rámec ČR 2030. To je takový jízdní řád pro další desetiletí, podle kterého musí všechny resortní strategie směřovat nejen k lepší ochraně krajiny, půdy nebo vodních zdrojů, ale musí spolupracovat na řadě dalších témat v rámci udržitelného rozvoje.

Přístup veřejnosti k ochraně životního prostředí bývá měřítkem vyspělosti celé společnosti. Jak na tom v tomto směru jsme?

Čerstvý průzkum veřejného mínění, který jsme financovali z našeho resortu a který realizovala Masarykova univerzita, ukazuje, že stát a především MŽP jsou pod drobnohledem veřejnosti. Většina veřejnosti podle průzkumu totiž očekává, že se český stát bude aktivně angažovat v řešení problémů životního prostředí. Některá témata životního prostředí – jako odpady, znečištění vod nebo znečištění ovzduší – dokonce stojí v prioritách zájmu české veřejnosti třeba i nad odhalováním korupce. Zároveň ale víme, že Češi nejsou připraveni se v ochraně přírody a životního prostředí občansky angažovat, pokud jim to zároveň nepřináší nějaký zisk nebo úsporu. Potvrzení tohoto trendu zmíněným průzkumem nás vede k tomu, že má smysl dále nabízet české veřejnosti řadu motivačních dotačních programů, například na dostupnou pitnou vodu, zachycování dešťové vody a úsporu energií v domech.

Domníváte se, že naše školství všech stupňů kvalitně připravuje děti a mládež k ochraně přírody? Vidíte to jako důležité?

Když jsem před čtyřmi a půl lety přišel na ministerstvo, vrátil jsem rozprášenou environmentální výchovu zpět do středu zájmu. Kolikrát se vám v životní praxi potvrdí, že vzdělání a osvěta dokážou měnit myšlení lidí, ať už jsou jakéhokoli věku. Když víte víc o tom, jak to v přírodě chodí, je vám automaticky blíž. A také je nám jasné, že kdyby školní envivýchova zasáhla mou generaci a ty nad námi, neměli bychom tu třeba takovou spoustu černých skládek, lidé by nezatápěli kvalitě ovzduší, nepoužívali by potoky nebo řeky jako stoky, žilo by se nám tu ještě lépe, stát a příroda by byly zdravější.

Klíč ke změně na školách samozřejmě drží v ruce učitelé a my se jim k tomu snažíme dát do ruky potřebné nástroje. Máme funkční dokumenty, které vhodně zohledňují

environmentální vzdělávání a ukládají školám toto průřezové téma začleňovat do výuky. Forma může být různá, ať už jako samostatný předmět, školní projekt, nebo průřezová, tedy že environmentální tématu výuku prolnou a dotknou se většiny klasických předmětů. Učitelům nabízíme velmi kvalitní vzdělávací programy pro školní koordinátory „environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty (EVVO)“, které poskytují třeba ekocentra, vysoké školy nebo jiné typy vzdělávacích organizací. Šíření EVVO prospívá i fakt, že ti, kdo se jí zabývají, ať na straně učitelů, či lektorů, jsou ryzí nadšenci. To, co tu máme také opravdu skvěle vybudované, je hustá síť ekocenter, která pomáhají školám s výukou EVVO. Ekocentra fungují ve všech krajích, často to jsou neziskovky, zřizují je třeba i naše národní parky. Jejich programy jsou zaměřeny především na poznávání přírody a principy její ochrany. Školy si tuto formu výuky velmi oblíbily. MŽP proto aktivity ekocenter pravidelně dotuje, aby programy byly pro školy finančně dostupné. Samostatnou kapitolou jsou pak lesní školky nebo výuka dětí venku v přírodě. Zadali jsme zpracování analýzy bariér, které brání školám ve výuce venku, a průběžně podporujeme i vydávání výukových a metodických materiálů k tomuto tématu. Také jsme nedávno vypsalí dotace pro školy a školky na investice do školních zahrad a venkovních areálů, aby umožňovaly přímý kontakt s přírodou a byly vhodné pro výuku venku, díky tomu od nás získá finance na 500 škol a školek.

Jaké hlavní cíle si pro své druhé funkční období kladete?

Největší prioritou je pro mě sucho, respektive boj se suchem, protože voda je prostě nepopíratelně základem života. Navíc toho naši předchůdci hodně zanedbali, ať už se tu popírala klimatická změna a globální oteplování, odvodňovala se krajina pro zemědělské účely, nebo třeba napřimovaly toky, abychom vodu rychle odváděli pryč. To všechno teď musíme postupně napravit. A to co nejrychleji, i když tady musím upozornit, že nelze očekávat, že se na sucho připravíme ze dne na den. Připravit se musíme i legislativně, tedy v první řadě nás čeká novela vodního zákona, ve kterém chceme ve spolupráci s ministerstvem zemědělství dokončit znění

tzv. suché hlavy. To znamená dostat do vodního zákona novou část o zvládání sucha a nedostatku vody, musíme dokončit i protierozní vyhlášku, aby půda byla odolnější vůči erozi a dokázala lépe zadržovat vodu, připravíme nebo rozšíříme další dotační programy na boj se suchem a na jeho zvládnutí. Dalšími důležitými tématy, která mě čekají, je v první řadě kvalita ovzduší. Tady se musíme zaměřit hlavně na vzrůstající emise škodlivých látek z dopravy a taky rychle dokončit obměnu kotlů z kotlíkových dotací, ostatně že tyhle kroky míří správným směrem, nám nedávno potvrdila i OECD, když po 13 letech hodnotila stav, vývoj a politiky v oblasti životního prostředí České republiky. No, a neméně důležité bude prosadit nové odpadové zákony. Tady už nám na paty šlapou hlavně recyklační cíle, kterými jsme vázáni členstvím v EU, a samozřejmě nová evropská politika oběhového hospodářství, na které bychom měli přejít co nejdříve, a to v podobě zvýšení recyklace, využívání odpadu jako zdrojů náhradou za zdroje primární, razantní snížení skládkování atp.

Tématem čísla je zemědělská politika státu a zemědělství je často považováno za velkého znečišťovatele přírody. Můžeme v tomto směru očekávat spolupráci resortů a nějaké změny?

Jsem realista, nelze počítat s tím, že by se zemědělská dotační politika (resp. společná evropská zemědělská politika) orientovala výhradně na mimoprodukční zemědělství, což by z pohledu ochrany životního prostředí bylo fajn. Zájemem zemědělství vždycky bude zajištění potravin pro obyvatele a zvláště v poslední době (mj. v souvislosti i se změnou klimatu) se dostává do popředí otázka dostatečného objemu a kvality zemědělské produkce. Zároveň ale platí, že precizní a šetrné zemědělské hospodaření je podmínkou udržitelného využívání přírodních zdrojů, na kterých je zemědělství bezprostředně závislé. Zatím v praxi spíš docházelo k prohlubování problémů zemědělství, konkrétně k degradaci půdy, úbytku vody v krajině, narůstající ztrátě biodiverzity. Přitom právě pestré a „zdravé“ agroekosystémy mají větší šanci odolat negativním projevům změny klimatu (extrémní meteorologické jevy, šíření cho-

rob a škůdců apod.) a mají nesrovnatelně lepší výchozí pozici i pro přizpůsobení se trvalým změnám.

MŽP se zatím snažilo a snaží podporovat opatření realizovaná mimo či na okraji produkčních ploch, tedy krajinné prvky jako remízy, meze, tůně, ale to nestačí. Narážíme na to, že je zapotřebí provádět i tzv. opatření „v ploše“, změnit způsob hospodaření, tedy zpestřit osevní postupy, zajistit dostatečný vegetační pokryv půdy, vyčlenit plochy bez aplikace pesticidů apod. A dosavadní plošně nastavené dotační nástroje pro evropské zemědělce byly na toto krátké. Ukazuje se, že lepším řešením budou systémy podpor plánované individuálně, na úrovni jednotlivých farem či podniků. Takové systémy mohou respektovat výrobní strukturu jednotlivých farem a přitom lépe využít jejich mimoprodukční potenciál, v ČR by v nadcházejícím plánovacím období měly dostat větší prostor pro uplatnění. Zásadním předpokladem pro ně je však kvalitní poradenství, zahrnující jak samotné zemědělství, tak ochranu přírody a krajiny. Na tomto poli bude spolupráce obou resortů nezbytná.

Z mého pohledu se zdá, že se blýská na lepší časy, podle dosavadních stanovisek ministra Tomana věřím, že najdeme společné průniky zájmů našich resortů, a to nejen v akutním boji s kůrovcem nebo při završení přípravy tzv. protierozní vyhlášky.

Po náročném pracovním období jistě plánujete dovolenou. Bude to někde v přírodě?

Po pravdě se už nemůžu dočkat, tento rok byl pro mne záprahem především v hledání politického konsensu při povolebních vyjednáváních. S nadsázkou řečeno jsem si poslední dobou místy připadal, že dělám životní prostředí na jakýsi vedlejší úvazek, což mě vážně ničilo. Takže letos poprvé po mnoha letech pojedu na pár dní k moři, trochu se zchladit a pak se samozřejmě zase objevím na mé milované Šumavě. Tam můžu klid jednoduše kombinovat s mou vášní pro houbaření. Ale dovolenou má vláda pouze 14 dní, takže v polovině srpna už budeme zase "na značkách".

Děkuji vám za rozhovor.

O zemi, kde ropa pomáhá chránit přírodu

Tomáš Kuras, Martin Dančák, Monika Mazalová

Pohádkově bohatá země, kde obyvatelé neplatí daně a přitom mají zdarma zdravotnictví, školství a spousty dalších sociálních výhod. To je sultanát Brunej, oficiálně *Negara Brunei Darussalam* (Brunej – země míru). Přestože se jedná o zemi opravdu malou, velikostí srovnatelnou

s Moravskoslezským krajem, a populací něco málo přes 400 tis. obyvatel, jedná se o pozoruhodnou absolutistickou monarchii, v jejímž čele stojí jeden z nejbohatších lidí světa, mírně extravagantní, vášnivý sběratel luxusních aut, sultán Hassanal Bolkiah.

Kahau nosatý (*Nasalis larvatus*) je nezeměmítelný obyvatel mangrovových lesů. Nepřehlédnutelnou ozdobou dominantních samců je převýslý nos, fungující pravděpodobně jako rezonátor. Typickým rysem všech členů tlupy je pak vypouklé břicho, nadmuté plyny, vznikajícími při bakteriální fermentaci často toxické, rostlinné potraviny opic. Foto Zdeněk Mačát

